

25. Смирнов П. Ключевский В. О. – К., без д. – С.21.
 26. Смирнов П. П. Города Московского государства в первой половине XVII в. – К., 1919. – Т.1. – В.2. – 356 с.
 27. Смирнов П. П. Орловский уезд в конце XVI века по писцовой книге 1594–5 гг. – К., 1910. – 235 с.
 28. Стасhevский Е. Д. Лекции по истории хозяйственного строя Западной Европы (античный период). – Киев, 1912. – 140 с.
 29. Стасhevский Е. Д. Опыты изучения писцовых книг Московского государства 16 в. Выпуск I. Московский уезд. – К., 1907. – 106 с.
 30. Стасhevский Е. Д. Очерки по истории царствования царя Михаила Федоровича. – К., 1913. – Ч.1. – 370 с.
 31. Яницкий М. Ф. Экономический кризис в Новгородской области XVI в. – К., 1915. – 235 с.

References

1. Alma Mater: Universytet sv. Volodymyra naperedodni ta v dobu Ukrainy'skoi revoliutsii. 1917–1920. Materialy, dokumenty, spogady: U 3 kn. / Uporiadnyk.: V. A. Korotkyi, V. I. Ulianov's'kyi. – Kn.1. Universytet sv. Volodymyra mizh dvoma revoliutsiami. – К., 2000. – 702 с.; Kn.2. Universytet sv. Volodymyra za doby Ukrainy'skoyi Tsentral'noyi Rady ta Het'manatu Pavla Skoropads'kogo. – К., 2001. – 703 с.
 2. Belotserkovskiy H. M. Tula i Tul'skiy uезд v XVI i XVII vekakh. – К., 1914. – 276, 164 с.
 3. Veselovskiy S. B. Dnevnik // Voprosy istorii. – 2000. – №2. – S.89–118.
 4. Gnevushev A. M. Ocherki ekonomicheskoy i sotsial'noy zhizni sel'skogo naseleniya Novgorodskoy oblasti posle prisoiedineniya Novgoroda k Mosve. – Kiev, 1915. – Т.1. – Ч.1. – 337 с.
 5. Dovnar–Zapol'skiy M. Istoricheskiye vzgliady V. B. Antonovicha // Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatievych Antonovych. U 3–kh t. / V. A. Korotkyi, V. I. Ulianov's'kyi. – Kyiv. – Т.2. – S.237–245.
 6. Dovnar–Zapol'skiy M. Istoricheskiy protsess russkogo naroda v russkoy isoriografii // Russkaia mysl'. – 1902. – Kniga III. – S.170–186.
 7. Dovnar–Zapol'skiy M. V. Istoria russkogo narodnogo khoziaystva. – Kiev, 1911. – Т.1. – 366 с.
 8. Dovnar–Zapol'skiy M. V. Posobie po istorii Moskovskogo perioda. – К., 1912. – Litogr. izd.
 9. Iz spohadiu Viktora Romanov's'koho (Pub. V. A. Korotkoho) // Kyiv's'kyi universytet. – 1997. – №5. – S.3.
 10. Kievskii Universitet. Dokumenty i materialy. 1834–1984. – К., 1984. – 190 с.
 11. M. V. Dovnar–Zapol'skiy – direktor Kievskogo kommerchskogo instituta. Novyye dokumenty (Pub. S. I. Mikhhalchenko) // Problemy Slavianovedeniya. – 2005. – №7. – S.393–408.
 12. Maksimovich G. A. Vybory i Nakazy v Malorosii v Zakonodatel'noe sobranie 1767 g. Ch.1. Vybory i sostavlenie nakazov. – Nezhyn: Tip. «Pechatnyk», 1917. – 333 с.
 13. Maksimovich G. A. Deiatel'nost' Rumiantseva–Zadunayskogo po upravleniu Malorosiyey. – Nezhyn: Typo–lit. Melenevskogo, 1913. – Т.1. – 399 с.
 14. Maksimovich G. A. K voprosu o stepeni dostovernosti pistsovykh knig. – Nezhyn: Typo–lit. Melenevskogo, 1914. – 19 с.
 15. Maksimovich G. A. Krisis pered Smutoy v Moskovskom gosudarstve. – Nezhyn: Typo–lit. Melenevskogo, 1912. – 19 с.
 16. Mikhhalchenko S. I. Kiyevskaia shkola v rossiyskoy istoriografii (V. B. Antonovych, M. V. Dovnar–Zapol'skiy i ikh ucheniki). – М., 1997. – 228 с.
 17. Mikhhalchenko S. I. Kiyevskaia shkola v rossiyskoy istoriografii (seredina XIX – pervaya tret' XX v.): Avtoref. dis. ... d–ra ist. nauk. – Moskva, 1997. – 27 с.
 18. Mikhhalchenko S. I. Kiyevskaia shkola ocherki ob istorikakh. – Briansk, 1994. – 76 с.
 19. Palonskaia–Vasilenka N. Daunar–Zapol'ski. Zatsemki da biagrafii // Z hystoryiay na vy. Artykuly dakumenty uspamy. – Minsk, 1994. – Vyp.3. – S.180–192.
 20. Perapiska M. V. Dounar–Zapol'skaga z dzeiachami navuki Ukrainy (1893–1908) / Sklad.: V. M. Lebedzeva i in. – Gomel', 2005. – 170 с.
 21. Perepiska S. B. Veselovskogo s otechstvennymi istorikami / Sost.: L. G. Dubinskaia, A. M. Dubrovskii. – М., 2001. – 528 с.
 22. Poletyka M. P. Vospominaniia / <http://lib.ru/MEMUARY/POLETIKA/wospominaiya.txt>
 23. Polons'ka–Vasylenko N. Moia naukova pratsia (viyna, 1913–1916) // Ukrain's'kyi istoryk. – 1983. – №2–4 (78–80). – S.38–50.
 24. Romanovskiy V. O. Khoziaystvo monastyrskikh krestian Liubetskoy sotni v 1776 godu. – К., 1914. – S.81–98.

25. Smirnov P. Kliuchevskiy V. O. – К., bez d. – S.21.
 26. Smirnov P. P. Goroda Moskovskogo gosudarstva v pervoy polovine XVII v. – К., 1919.
 27. Smirnov P. P. Orlovskiy uезд v kontse XVI veka po pistsovoy knige 1594–5 gg. – К., 1910. – 235 с.
 28. Stashevskiy Ye. D. Lektsii po istorii khoziaystvennogo stroia Zapadnoy Yevropy (antichnii period). – Kiev, 1912. – 140 с.
 29. Stashevskiy Ye. D. Opyty izuchenii pistsovykh knig Moskovskogo gosudarstva 16 v. Vypusk I. Moskovskiy uезд. – К., 1907. – 106 с.
 30. Stashevskiy Ye. D. Ochrki po istorii tsarstvovaniya tsaria Mikhaila Fiodorovicha. – К., 1913. – Ч.1. – 380 с.
 31. Yanitskiy M. F. Ekonomicheskii krizis v Novgorodskoy oblasti XVI v. – К., 1915. – 235 с.

Karpus' D. O., Ph.D. doctoral candidate, economical theory and history chair assistant, Bilotserkivskii national agricultural university (Ukraine, Bila Tserkva), karpusdmirto@ukr.net

Resources base of the investigation of Kyievan economic history

This article tell us about the possibility of the kyivan archives and lastime printed resources in M. V. Dovnar–Zapol's'kii's scientific school learning. The methods of the resources analysis are used in this article, namely: scientific evristic, classification and resources' critic. The Kyivan archives cdiak, kyiv–arhiv, nbuv, archivbu, tsdavo, cdago almost, are all representative and open wide possibilities for learning Kyievan school of economic history of M. V. Dovnar–Zapol's'kii. The documents of these archives have many materials from social history of science. They give the possibility to explore the features of educational process in St. Volodymyr University and preparing of scientific skeleton by Kyievan school of economic history. They could be used for learning scientific and pedagogic al activity of school representatives.

Keywords: Kyievan school of economic history of M. V. Dovnar–Zapol's'kii, M. V. Dovnar–Zapol's'kii's scientific school learning, St. Volodymyr University, history and ethnographic section, cdiak, kyiv–arhiv, nbuv, archivbu, tsdavo, cdago.

Карпусь Д. О., кандидат исторических наук, ассистент кафедры экономической теории и истории, Белоцерковский национальный аграрный университет (Украина, Белая Церковь), karpusdmirto@ukr.net

Історична база дослідження киевської школи економічної історії М. В. Довнар–Запольського

Розкриті можливості киевських архівів та напечатаних в останнє часі джерел вивчення школи М. В. Довнар–Запольського. В роботі застосовуються методи історично-джерелознавчого аналізу, а саме методи наукової евристики, класифікації та критики джерел. Києвські архіви ЦДІАК, ГАК, ІР НБУ, ДА СБУ, ЦДАВО України, ЦГАО України, достатньо репрезентативні та відкривають широкі можливості для вивчення киевської школи економічної історії М. В. Довнар–Запольського. Документи цих архівів містять значительне кількість матеріалів по соціальній історії науки, вони дають можливість дослідити особливості навчального процесу в Університеті св. Володимира, і підготовки наукових кадрів киевської школи економічної історії можуть використовуватися для вивчення наукової і педагогічної діяльності представителів школи.

Ключеві слова: киевська школа економічної історії М. В. Довнар–Запольського, киевська історико-економічна школа М. В. Довнар–Запольського, Університет св. Володимира, історико-етнографічний кружок, ЦДІАК, ГАК, ІР НБУ, ДА СБУ, ЦДАВО України, ЦГАО України.

* * *

УДК 930.1:061.237(477)«187/189»(045)

Клер І. Г.,
аспірант кафедри історичних дисциплін,
Маріупольський державний університет (Україна,
Маріуполь), irina_kler@rambler.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ СТАРОЇ КИЇВСЬКОЇ ГРОМАДИ. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ У ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ

На історіографічній основі розглядається питання щодо висвітлення сучасними істориками просвітницької діяльності Старої Київської громади. Особливу увагу приділено її діячам та їх праці. З'ясовані хронологічні межі роботи Старої громади. Проаналізовано особливості розробки цієї теми з кінця ХХ – до початку ХХІ ст. Історіографічні оцінки щодо напрямків діяльності, періодичного органу, заснування Південно–Західної філії Імператорського Російського географічного товариства та провідних діячів Старої Київської громади. Аналізується використання сучасними істориками різноманітних джерел та робіт їх попередників відносно утворення та діяльності Старої громади протягом 70–90–х рр. ХІХ ст. Відзначено недостатність висвітлення теми у роботах дослідників зазначеного часу.

Ключові слова: Стара Київська громада, «Київський телеграф», «Киевская старина», Південно-Західна філія Імператорського Російського географічного товариства, Емський указ, українська інтелігенція.

Стара громада в 70–ті рр. XIX ст. продовжувала діяльність Київської громади початку 60–х рр., яка була вимушена припинити свою роботу через репресії царської влади. Робота Старої громади була предметом дослідження певної кількості сучасних істориків. Хронологічні межі сучасного історіографічного періоду охоплюють кінець XX ст. – початок XXI ст. Протягом 1990–х рр. означену тему вивчали: А. Катренко, М. Палієнко, С. Світленко, В. Сарбей та інші. Історіографія початку XXI ст. представлена працями М. Андрійчука, С. Світленка, П. Магочія, Н. Шип та іншими. Аналізуючи тему, необхідно звернути увагу на історіографічну дискусію щодо визначення хронологічних рамок, напрямків діяльності, складу Старої громади. В цьому аспекті полягає науковий інтерес до теми.

Історіографічний аналіз питань діяльності Київської Старої громади зробила М. Палієнко. Серед сучасних дослідників вона відмітила роботи А. Катренка, О. Козирева, В. Ульяновського. Авторка зазначила, що А. Катренко приділив значну увагу найповажнішому члену Київської громади М. Лисенку [15, с. 57]. У О. Козирева, за словами дослідниці, спостерігається розмежування ідейних поглядів та концепцій майбутнього устрою України серед членів громади [15, с. 70]. М. Палієнко, розглядаючи діяльність Старої громади зазначила, що В. Ульяновський звернув увагу на відсутність її програми і вказав на велике значення виступів громадівців у пресі [15, с. 54].

Відомий дослідник українського громадівського руху С. Світленко звернув увагу на дослідження Я. Грицака, який відмітив кількісний склад учасників Київської громади, але він не уточнює саме в який час до її складу входили громадівці [20, с. 10]. Загалом, можна зробити висновок про недостатність висвітлення історіографічних аспектів зазначеної теми. Мета статті: дослідити сучасну історіографію діяльності Старої Київської громади.

Стара громада була осередком національно–культурної роботи в Україні 70–90–х рр. XIX ст. Час утворення громади є одним серед дискусійних питань цієї теми. М. Палієнко зазначала, що після тимчасового занепаду діяльність Київської громади вона відродилася у 1869 р. [15, с. 56]. Цю думку підтримав В. Литвин, який зазначає час утворення громади у 1869 р., відмічаючи що у 1870–х рр. Київ становиться центром громадівського руху [11, с. 393]. Деяко іншої точки зору дотримуються В. Сарбей, Н. Шип, відносять початок 70–х рр. XIX ст. відродженням Київської громади після запровадження Валуєвського циркуляру [16, с. 12; 21, с. 211].

Стара громада не мала усталеної програми й визначених організаційних форм. Чисельність якої мала свої не точності. До неї входили визначні наукові і культурні діячі: В. Антонович, який був від початку провідником Київської громади, В. Беренштам, Ф. Вовк, В. Вовк–Карачевський, М. Драгоманов, П. Житецький, М. Зібер, Л. Ільницький, М. Ковалевський, О. Кониський, П. Косач, І. Левицька, С. Левіцький, М. Левченко, М. Лисенко, О. Лоначевський, К. Михальчук, В. Науменко, Ф. Панченко, С. Подолінський, Т. Рильський, В. Рубінштейн, І. Рудченко (Білик), О. Русов, М. Старицький, С. Трегубов, П. Чубинський, Я. Щульгін, та інші. За словами М.

Глобенко протягом 1872–1873 рр. членами громади були близько 70 чоловік [4, с. 443]. М. Палієнко відокремлювала членів громади за їх фахом виділяючи, що у 1870–ті роки були професори і доценти університету (В. Антонович, М. Драгоманов, М. Зібер), викладачі гімназії та училищ (Ф. Вовк, В. Беренштам, П. Житецький), письменник і драматург М. Старицький, видатний композитор М. Лисенко, лікар О. Михалевич, статистик О. Русов та інші [15, с. 57]. На відміну від М. Палієнко, М. Андрійчук зазначив кількість членів Старої громади, які склали до прийняття Емського указу майже 100 осіб [1, с. 34]. В свою чергу В. Литвин відмітив, що основу громади становили приблизно 10–20 осіб всі інші не відігравали особливу роль у діяльності її [11, с. 394].

Стара громада значно розширилась із заснуванням у 1873 р. в Києві відділення Російського географічного Товариства. Під його прикриттям громадівці почали видавати архівні матеріали, заснували музей та бібліотеку, збирали документи з вітчизняної історії. У 1875 р. Стара громада придбала російську газету «Київський телеграф», перетворивши її на рупор провідних громадівських ідей. Громада звертала значну увагу на розвиток земств та міського самоврядування. Ціла низка її членів брала активну участь у цих установах і тим самим захищали, власне, інтереси українців. Але найбільше значення надавала Стара громада розвитку науки та освіти. Основним центром науки став Південно–Західний відділ Російського Географічного Товариства, в якому було опубліковано «Історичні пісні українського народу» В. Антоновича і М. Драгоманова, великий збірник етнографічних матеріалів П. Чубинського, збірки казок і чумацьких пісень, статистичні дослідження на основі перепису населення Києва [10, с. 313].

В 1874 р. у Києві відбувся 3–й Всеросійський археологічний з'їзд. Він дав можливість переглянути здобутки українознавства і підніс авторитет української науки [6, с. 133]. Російська влада весь час тримала під наглядом діяльність Старої громади. Під впливом обставин у травні 1876 р. Олександр II підписав указ, яким було заборонено друкувати українською мовою всі оригінальні твори і переклади, заборонено сценічні вистави і читання лекцій, наказано не допускати з–за кордону українських видань. Разом з цим був розігнаний київський відділ Географічного товариства і припинено видання «Киевского телеграфа». Все це не зламало планів діяльності Старої громади, в результаті чого було заплановано перенести деякі ділянки своєї роботи за кордон [10, с. 316].

Сучасна історіографія проблеми представлена працями істориків, дослідження яких були безпосередньо присвячені діяльності Старої громади або тема розглядалася в контексті історії України. Висвітлюючи цю тему, звертаємо увагу на дискусії в історіографії щодо хронологічних меж діяльності Старої громади. Серед представників історіографії 90–х рр. XX ст. звертаємо увагу на роботи А. Катренка, М. Палієнко, В. Сарбея, С. Світленка та інших.

М. Палієнко – єдина з українських дослідників, хто комплексно вивчав діяльність Старої громади. Дослідниця українського громадівського руху зазначила, що після тимчасового занепаду діяльність Київської громади вона відродилася у 1869 р. [15, с. 56]. З 1869 р. починаються регулярні зібрання громадян по суботах

для обговорення чергових справ та організації спільної роботи. Вони відбувалися по черзі то у М. Лисенка, то у П. Житецького, а згодом і у інших членів громади. Марина Геннадіївна відмітила новий сплеск активності Київської громади, який був пов'язаний з тимчасовою лібералізацією політики царського уряду стосовно культурницької діяльності української інтелігенції, за її словами «у цей період Київська громада з багаточисельної студентської організації перетворилася на тісно спаяну корпорацію українців–патріотів» [15, с. 56]. Дослідниця звернула увагу на відомих представників Старої громади, підкресливши, що відбір до їх числа був дуже ретельним. Серед членів громади у 1870–ті роки були професори і доценти університету (В. Антонович, М. Драгоманов, М. Зібер), викладачі гімназії та училищ (Ф. Вовк, В. Беренштам, П. Житецький), письменник і драматург М. Старицький, видатний композитор М. Лисенко, лікар О. Михалевич, статистик О. Русов та інші [15, с. 57]. Авторка вказала, що у 1875 р. громадівці почали вдало редагувати газету «Киевский телеграф», яка «на недовгий час стала своєрідним рупором українського руху» [15, с. 63]. Вона зазначила, що у 1880–1890–х рр. Стара громада сконцентрувала свої зусилля на легальній науковій діяльності. У 1882 р. в Києві за безпосередньої участі її членів було засновано науковий журнал «Киевская старина», присвячений проблемам української історії, етнографії та літератури [15, с. 72–73].

С. Світленко, розглядаючи роботу Старої громади відзначив, що в ній брали участь історики В. Антонович і М. Драгоманов, філологи П. Житецький і К. Михалчук, етнографи й фольклористи Ф. Вовк, І. Рудченко, О. Русов і П. Чубинський, правознавець О. Кістяківський, економіст Т. Рильський, письменники І. Нечуй–Левицький, О. Кониський, М. Старицький, композитор М. Лисенко та інші [20, с. 19–20]. Автор вказав, що «у 1870–х рр. провідні діячі народолобівців надавали все більшого значення соціальному питанню, розглядаючи його крізь призму демократичної та ліберальної ідей» [20, с. 12]. Дослідник звернув увагу на неофіційний орган громади газету «Київський телеграф», яка діяла протягом 1874–1876 рр. [18, с. 42].

Одним з відомих дослідників українського громадівського руху є український історик А. Катренко. Він зробив значний внесок у дослідження діяльності Старої громади. Розглянувши діяльність її членів, дослідник відзначив В. Антоновича, М. Драгоманова, П. Житецького. Окрім того Андрій Миколайович приділив увагу дослідженню питання про заснування членами Старої громади журналу «Киевская старина». Дослідник проаналізував етапи розвитку журналу та основних напрямків його роботи. На думку автора, простежується значний вплив на «Киевскую старину» громадівців, які відстоювали за його допомогою національно–культурні права українського народу [8, с. 111–112].

М. Глобенко розглянув причини репресій 1875–1876 рр., втрату газети «Київський телеграф», закриття Південно–Західного відділу, усунення з Київського університету М. Драгоманова й М. Зібера, виїзд їх, а також Ф. Вовка й С. Подолинського за кордон. Важливим здобутком Старої громади була наукова українознавча діяльність, очолена В. Антоновичем і зосереджена переважно навколо журналу «Київська старовина» (1882–

1906 рр.), матеріально підтримуваного В. Симиренком, В. Тарнавським, і Є. Чикаленком [4, с. 444].

В. Сарбей зазначав, що в 70–х рр. XIX ст. відбулося відродження громадівського руху в Україні, що свідчило про нове піднесення національно–визвольної боротьби. Історик, вивчаючи діяльність членів громади, назвав активних його учасників серед яких були такі діячі української культури, як композитор М. Лисенко, драматург М. Старицький, письменник І. Рудченко, вчений М. Драгоманов та ін. [16, с. 12]. Дослідник звернув увагу на те, що «спільною для всіх громад України була національна українська ідея на демократичному ґрунті. Їхня практична діяльність зводилася переважно до культурно–освітніх заходів. Чимало учасників громад брали участь у роботі недільних шкіл, вдали українські підручники, збирали і друкували твори усної народної творчості» [17, с. 193–194].

Діаспорний історик В. Верига, розглядаючи діяльність Старої громади, зазначив її участь у відкритті в лютому 1873 р. В. Антоновичем, В. Беренштамом, Ф. Вовком, П. Житецьким та іншими у Києві Південно–Західного відділу Імператорського Російського Географічного Товариства, яке насправді було самостійним товариством [3, с. 267–268]. Історик наголошував на тому, що громада складалася з людей різних політичних переконань, переважно правих, але були й соціалісти та революціонери.

Австрійський історик української тематики А. Каппелер, проаналізувавши роботу Старої громади, назвав основні напрямки її діяльності, які полягали у відкритті Південно–Західного відділу Російського Географічного товариства, редагуванні газети «Киевский телеграф». З усіх провідних діячів Старої громади автор звернув увагу лише на діяльність у ній В. Антоновича та М. Драгоманова [7, с. 116].

На початку XXI ст. розширилося коло досліджень з приводу вивчення Старої громади. Деякі представники історіографії 1990–х рр. продовжили висвітлення її діяльності. Історію цієї громади вивчають наступні дослідники: М. Андрійчук, Я. Грицак, А. Катренко, В. Литвин, В. Любченко, В. Матях та інші.

М. Андрійчук, розглядаючи громадівський рух, звернув увагу на чисельний склад Старої громади, яка нараховувала перед запровадженням Емського указу майже 100 осіб, після набуття ним чинності – лише 14 осіб, а до 1900 р. кількість її членів становила в близько 20–25 осіб. Автор відзначив, що до запровадження Емського указу «в їхньому середовищі побутувала ідея видання свого друкованого періодичного органу. Вона належала таким діячам, як М. Старицький та О. Русов. Подібну ідею виношував і С. Подолинський, котрий ще у 1872 р. висунув пропозицію щодо організації всеслов'янського соціально–демократичного центру, що мав би видавати власний друкований періодичний орган. М. Драгоманов обрав емігрантську долю, ставши представником інтересів старої громади в Європі» [1, с. 34].

Дослідник українського громадівського руху А. Катренко, досліджуючи роботу Старої громади зазначив, що її діяльність була спрямована на розвиток національно–культурного напрямку. Автор вказав, що за участю членів громади виникло декілька гуртків української молоді, які займалися просвітницькою діяльністю, видавали та розповсюджували українські книжки і таке інше [9, с. 10].

Значний внесок у висвітлення теми було зроблено в енциклопедичних виданнях, в яких дослідники розкривали питання щодо діяльності громади. В. Матях охарактеризувала перший в Україні, багатoproфiльний iсторичний журнал – «Киевская старина», який виходив у Києві з 1882 до 1906 р. Авторка звернула увагу на те, що він був заснований «з ініціативи Київської громади для оперативного висвітлення здобутків історичної науки, визначення напрямків дослідницьких пошуків, поширення історичних знань» [14, с. 319]. В. Матях розглянула ряд питань пов'язаних з діяльністю журналу: авторський склад, напрямки публікацій серед яких у часопису широко представлена економічна, політична та соціальна проблематика, історія визвольної боротьби українського народу [14, с. 319].

В. Любченко відзначила, що газета «Киевский телеграф» почала виходити з 1859 р. з 1874 р. власницею та видавцем її була А. Гогоцька. Нею були запрошені для співробітництва члени громади В. Антонович, В. Беренштам, Ф. Вовк, М. Драгоманов, П. Житецький, О. Русов, П. Чубинський, Я. Шульгін та інші. Авторка звернула увагу на програму газети, яку розробляв М. Драгоманов разом з Ю. Цвітковським будучи її фактичними редакторами. За словами В. Любченко останнім редактором якої був М. Ясинський, коли у 1876 р. відповідно до Емського указу була закрита робота газети «Киевский телеграф» [12, с. 322].

Н. Шип розглядає діяльність українських громад, робота яких була відновлена після Валуєвського циркуляру у 70-х рр. XIX ст. в різних містах України та за її межами. Авторка виділяє активних діячів громади в Києві, серед яких були В. Антонович, Ф. Вовк, П. Житецький, М. Драгоманов, М. Лисенко та інші. Вона зазначала, що «деякі члени громади почали пов'язувати свою діяльність із політичними партіями» [21, с. 211].

С. Світленко, розглядаючи роботу Старої громади, аналізував газету «Киевский телеграф» як її друкований орган. За словами дослідника протягом 1874–1876 рр. вона була неофіційним органом Старої Київської громади, метою якої було розповсюдження боротьби за українське національне відродження [19, с. 65].

За словами В. Литвина, в результаті певної лібералізації суспільно-політичного життя України на початку 70-х рр. XIX ст. центр українського руху перемістився з Петербурга до Києва [11, с. 392]. Вже з 1869 р. починається відродження діяльності товариства. Київська громада зростає з 70-х рр. на відміну від студентської відкритої організації 60-х рр., перетворилася на таємну організацію, вступ до якої був досить жорстоко регламентований, зазначав історик [11, с. 393]. Володимир Михайлович відмітив, що членами громади були: М. Драгоманов, К. Михальчук, П. Чубинський, О. Кістяківський, Т. Рильський; визнанням лідером київських громадівців вважався В. Антонович. Основу громади становили 10–20 осіб, які виявляли непересічну продуктивність та таланти в своїх праці. Період розквіту діяльності Старої громади припадає на першу половину 1870-х рр., саме тоді вона стала на чолі українського руху [11, с. 394].

Я. Грицак відзначає, що Київська громада активізувала свою діяльність, відкривши з ініціативи київського генерал-губернатора князя О. Дондукова-Корсакова у 1873 р. Південно-Західну філію Імператорського Російського географічного товариства. Історик зазначав,

що форми діяльності товариства ідеально підходили громадівцям для легалізації їхньої діяльності. Я. Грицак відзначив, що за допомогою товариства були видані «Історичні пісні українського народу» В. Антоновича та М. Драгоманова, збірки казок М. Драгоманова, чумацьких пісень Рудченка, декілька томів матеріалів етнографічно-статистичної експедиції, що була проведена у 1869–1871 рр. у Південно-Західному краї під керівництвом П. Чубинського [5, с. 70].

Представник української діаспори в Канаді П. Магочій, розглядаючи діяльність Київської громади, зазначив, що вона відновила свою активну діяльність на початку 1870-х рр. Історик звернув увагу на те, що робота Старої громади змінила свій напрямок. За словами автора, «наукова діяльність, що полягала, здебільшого, в дискусіях усередині київської громади і в роботі, пов'язаній з південно-західним відділом Імперського російського географічного товариства» [13, с. 358].

Таким чином, в результаті висвітлення діяльності питань історіографії Старої Київської громади 70–90-х рр. XIX ст., приходимо до висновку, що наукова проблема певною мірою розглядалася в період 1990-х рр. і до початку XXI ст. Історики 90-х рр. XX ст. в першу чергу звертали увагу на напрямки діяльності громади. М. Палієнко виділила дату заснування старої громади 1869 р. С. Світленко звернув увагу на різноманітну професійну роботу громадівців, яких об'єднувала одна спільна ідея українського національного відродження. В. Сарбей розглядав роботу Старої громади, яка відродилася у 70-х рр. XIX ст., виділяючи основні напрямки її роботи. А. Катренко виділив роботу журналу «Киевская старовина», який редагували громадівці.

Розглядаючи історіографію проблеми поч. XXI ст., необхідно відзначити, що дослідники звертали увагу на окремі аспекти проблеми М. Андрійчук досліджував діяльність окремих членів громади. В. Матях проаналізувала внесок громадівців у видання журналу «Киевская старина». В. Любченко висвітлював роль газети «Київський телеграф» у діяльності Старої громади. Н. Шип зазначила, що діяльність Старої громади у 90-х XIX ст. дала ґрунт утворенню національно-політичних партій.

Історіографічний інтерес до питань діяльності Київської Старої громади не згасає. На сьогоднішній день немає жодної узагальнюючої теми монографії, яка б була присвячена Старій громаді. Отже, потрібно ще більше дослідити зазначену проблему, використовуючи різні матеріали: спогади громадівських діячів, мемуари, щоденники, статті, узагальнюючі роботи та інші матеріали для того, щоб заповнити прогалини в досліджуваній темі. Надалі потрібно дослідити історіографію XX ст., присвячену діяльності Старої громади 70–90-х рр. XIX ст.

Список використаних джерел

1. Андрійчук М. Видавничі діяльність Громад (70–80 роки XIX ст.) / М. Андрійчук // Вісник книжкової палати. – 2008. – №10. – С.34–37.
2. Беззубець О., Чирікало Н. Спогади діячів у визвольного руху 60–90-х років XIX ст. / О. Беззубець, Н. Чирікало // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – Вип.9. – С.90–94.
3. Верига В. Нариси з історії України (к. XVIII – поч. XX ст.) / В. Верига. – Львів: Світ, 1996. – 447 с.
4. Глобенко М. Громади / М. Глобенко // Енциклопедія українознавства в 3-х т. – К.: Молоде життя, 1994. – Т.2. – С.443–444.
5. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст.: навч. посібник 2-ге видання / Я. Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.

6. Заремба С. З. Археологічні з'їзди / С. З.Заремба // Енциклопедія історії України Т.1. – К.: Наукова думка, 2003. – С.133–134.
7. Каппелер А. Мала історія України / А. Каппелер. – К.: К.І.С., 2007. – 264 с.
8. Катренко А. Український національний рух XIX століття у двох частинах Ч.2. 60–80-ті роки XIX століття / А. Катренко. – К.: Київський університет ім. Шевченка, 1999. – 189 с.
9. Катренко А. Українські молодіжні гуртки і організації 80–90-х рр. XIX ст. / А. Катренко // Історія України. – 2000. – №24 (червень). – С.10–18.
10. Кормич Л., Багацький В. Історія України від найдавніших часів і до XXI ст.: навч. посіб. / Л. Кормич, В. Багацький, Видання четверте. – Х.: ООО «Одіссей», 2004. – 480 с.
11. Литвин В. Історія України у 3-х томах Т.2. Кінець XVIII – початок XX ст. / В. Литвин. – К.: Альтернатива, 2005. – 760 с.
12. Любченко В. Київський телеграф / В. Любченко // Енциклопедія історії України: в 5 т. – К.: Наукова думка, 2004. – Т.2: Г–Д. – С.322.
13. Магочий П.–Р. Україна: історія її земель та народів / П.–Р. Магочий. – Ужгород: В. Подяка, 2012. – 794 с.
14. Матях В. Киевская старина / В. Матях // Енциклопедія історії України: в 5 т. – К.: Наукова думка, 2004. – Т.2: Г–Д. – С.319–320.
15. Палієнко М. Київська Стара Громада у суспільному та науковому житті України (Друга половина XIX – початок XX ст.) / М. Палієнко. – Київська старовина. – 1998. – №2. – С.49–83.
16. Сарбей В. Становлення і консолідація української нації та піднесення національного руху у другій половині XIX ст. / В. Сарбей // УІЖ. – 1991. – №5. – С.3–16.
17. Сарбей В. Національне відродження України Серія: Україна крізь віки. У 15 т. Т.9 / В. Сарбей. – К.: Альтернатива, 1999. – 336 с.
18. Світленко С. Народництво в Україні: сучасний погляд на проблему / С. Світленко // УІЖ. – 1997. – №3. – С.41–49.
19. Світленко С. Світ модерної України к. XVIII – п. XX ст.: збірник наукових праць Дніпропетровська / С. Світленко. – Дніпропетровськ: Герда, 2007. – 457 с.
20. Світленко С. Українські громади др. пол. XIX ст. – поч. XX ст. [Особливості ідеології та діяльності] / С. Світленко // Київська старовина. – 1998. – №2. – С.9–28.
21. Шип Н. Громади, друга половина 19 ст. – початок 20 ст. / Н. Шип // Енциклопедія історії України: в 5 т. – К.: Наукова думка, 2004. – Т.2: Г–Д. – С.210–211.

References

1. Andrijchuk M. Vydavnycha dijāl'nist' Gromad (70–80 roky XIX st.) / M. Andrijchuk // Visnyk knyzhkovoї palaty. – 2008. – №10. – С.34–37.
2. Bezzubec' O., Chyrykalo N. Spogady dijachiv u vyzvol'nogo ruhu 60–90-h rokiv XIX st. / O. Bezzubec', N. Chyrykalo // Etnichna istorija narodiv Jevropy. – 2001. – Vyp.9. – С.90–94.
3. Veryga V. Narysy z istorii' Ukraїny (k. XVIII – poch. XX st.) / V. Veryga. – L'viv: Svit, 1996. – 447 s.
4. Globenko M. Gromady / M. Globenko // Encyklopedija ukrai'noznavstva v 3–h t. – K.: Molode zhyttja, 1994. – Т.2. – С.443–444.
5. Grycak Ja. Narys istorii' Ukraїny: formuvannja modernoi' ukrai'ns'koi' nacii' XIX – XX st.: navch. posibnyk 2–ge vydannja / Ja. Grycak. – K.: Geneza, 2000. – 360 s.
6. Zarembo S. Z. Arheologichni z'i'zdy / S. Z.Zarembo // Encyklopedija istorii' Ukraїny T.1. – K.: Naukova dumka, 2003. – С.133–134.
7. Kappeler A. Mala istorija Ukraїny / A. Kappeler. – K.: K.I.S., 2007. – 264 s.
8. Katrenko A. Ukraїns'kyj nacional'nyj ruh XIX stolittja u dvoch chastynah Ch.2. 60–80-ti roky XIX stolittja / A. Katrenko. – K.: Kyi'vs'kyj universytet im. Shevchenka, 1999. – 189 s.
9. Katrenko A. Ukraїns'ki molodizhni gurtky i organizacii' 80–90-h rr. XIX st. / A. Katrenko // Istorija Ukraїny. – 2000. – №24 (cherven'). – С.10–18.
10. Kormych L., Bagac'kyj V. Istorija Ukraїny vid najdavnishyh chasiv i do XXI st.: navch. posib. / L. Kormych, V. Bagac'kyj, Vydannja chetverte. – H.: ООО «Odissey», 2004. – 480 s.
11. Lytvyn V. Istorija Ukraїny u 3–h tomah T.2. Kinec' XVIII – pochatok XX st. / V. Lytvyn. – K.: Al'ternatyva, 2005. – 760 s.
12. Ljubchenko V. Kyevs'kyj telegraf / V. Ljubchenko // Encyklopedija istorii' Ukraїny: v 5 t. – K.: Naukova dumka, 2004. – Т.2: G–D. – С.322.
13. Magochij P.–R. Ukraїna: istorija i'i' zemel' ta narodiv / P.–R. Magochij. – Uzhgorod: V. Podjaka, 2012. – 794 s.

14. Matjah V. Kyevs'kaja staryna / V. Matjah // Encyklopedija istorii' Ukraїny: v 5 t. – K.: Naukova dumka, 2004. – Т.2: G–D. – С.319–320.
15. Palijenko M. Kyi'vs'ka Stara Gromada u suspil'nomu ta naukovomu zhytti' Ukraїny (Druha polovyna XIX – pochatok XX st.) / M. Palijenko. – Kyi'vs'ka starovyna. – 1998. – №2. – С.49–83.
16. Sarbey V. Stanovlennja i konsolidacija ukrai'ns'koi' nacii' ta pidnesennja nacional'nogo ruhu v drugij polovyni XIX st. / V. Sarbey // UIZh. – 1991. – №5. – С.3–16.
17. Sarbey V. Nacional'ne vidrozdzhennja Ukraїny Serija: Ukraїna kriz' v'ky. U 15 t. T.9 / V. Sarbey. – K.: Al'ternatyvy, 1999. – 336 s.
18. Svitlenko S. Narodnyctvo v Ukraїni: suchasnyj pogljad na problemu / S. Svitlenko // UIZh. – 1997. – №3. – С.41–49.
19. Svitlenko S. Svit modernoi' Ukraїny k. XVIII – p. XX st.: zbirnyk naukovyh prac' Dnipropetrovs'ka / S. Svitlenko. – Dnipropetrovs'k: Gerda, 2007. – 457 s.
20. Svitlenko S. Ukraїns'ki gromady dr. pol. XIX st. – poch. XX st. [Osoblyvosti ideologii' ta dijāl'nosti] / S. Svitlenko // Kyi'vs'ka starovyna. – 1998. – №2. – С.9–28.
21. Shyp N. Gromady, druga polovyna 19 st. – pochatok 20 st. / N. Shyp // Encyklopedija istorii' Ukraїny: v 5 t. – K.: Naukova dumka, 2004. – Т.2: G–D. – С.210–211.

Kler I. G., graduate student of historical disciplines Mariupol State University (Ukraine, Mariupol), irina_kler@rambler.ua

Activities Old Kiev community. Historiographical overview of the problem the writings of modern scholars

On the historiographical basis, the possibility to highlight contemporary historians outreach Old Kiev community. Particular attention is paid to its leaders and their work. And analyzed the chronological limits of the old community. The features of the development of the subject since the end XX – the beginning of the XXI century. Historiographical assessments of activities, periodic body foundation Southwest Branch of the Imperial Russian Geographical Society and the leading figures of the Old Kyiv community. Analyzed using modern historians variety of sources and their predecessors robot with respect to the formation of the Old and the community for 70–90 years XIX century. Noted the lack of coverage of topics in the works of researchers specified time.

Keywords: Old Kyiv community, «Kiev Telegraph», «Kievan starovyna», Southwest Branch of the Imperial Russian Geographical Society, Ems decree, Ukrainian intelligentsia.

Клер И. Г., аспирант кафедры исторических дисциплин, Мариупольский государственный университет (Украина, Мариуполь), irina_kler@rambler.ua

Деятельность Старой Киевской громады. Историографический обзор проблемы в работах современных исследователей

На историографической основе рассматривается вопрос об освещении современными историками просветительской деятельности Старой Киевской громады. Особое внимание уделено ее деятелям и их трудам. Выявлены хронологические рамки работы Старой громады. Проанализированы особенности разработки этой темы с конца XX – до начала XXI века. Историографические оценки по направлениям деятельности, периодического органа, основания Юго-Западного филиала Императорского Русского географического общества и ведущих деятелей Старой Киевской громады. Анализируется использование современными историками различных источников и работ их предшественников относительно образования и деятельности Старой громады в течение 70–90-х гг. XIX в. Отмечено недостаточность освещения темы в работах исследователей указанного времени.

Ключевые слова: Старая Киевская громада, «Киевский телеграф», «Киевская старина», Юго-Западный филиал Императорского Русского географического общества, Эмский указ, украинская интеллигенция.

УДК 94+379.851

Лисий І. О.,
аспірант, Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника (Україна, Івано-Франківськ),
goranfox@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТУРИСТИЧНОЇ ОЦІНКИ ОБ'ЄКТІВ ФОРТИФІКАЦІЙНОГО БУДІВНИЦТВА: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Метою даної статті є висвітлення в історичному розрізі процесу становлення та диференціації наукових підходів до туристичної оцінки замкових комплексів як об'єктів туристично-екскурсійного зацікавлення. У дослідженні було застосовано історичний та порівняльний методи, методи систематизації даних та узагальнення, а також методи аналізу, синтезу та